

IRODALMI SZEMLE.

Madách Imre.

Madách Imre élete és költészete. Képekkel. Irta *Palágyi Menyhért*. Budapest. Athenaeum. 1900. Ára 3 frt 50 kr.

Madách Imre élete és életének viszonya költői munkásságához a magyar irodalomnak leghomályosabb és legkevésbé ismert kérdéseihez tartozott. Pedig ez az élet és ez a költészet tele van a legérdekesebb kérdésekkel, melyek az irodalom-történetíró és lélekbúvár kíváncsiságát és tudás vágyát egyképen izgathatják. Mennyire feltűnő és magyarázatot követelő pl. már csak az az egyetlen körülmény is, hogy Madách költői működésének közepe nincsen. 1843-ban bocsát ki egy *Lant-virágok* című kis füzetet, a mely a Bajza-féle szoba-költészet ízlésének csillagában fogant lyrai költeményeket tartalmaz, s a második mű, melylyel Madách a nyilvánosság elé lép „*Az ember tragédiája*“, 1861-ben. Mi magyarázza meg e hallgatást, mi hidalja át azt az ürességet, a mely a költői pályafutásának e két pontját összeköti; azokban a drámai és lyrai művekben, melyeket Madách e kettő között írt, de ki nem adott, hol található meg a fejlődés pontjai, hol vannak azok a fokok, melyeken a szellem áthaladt, míg az egyéni költőtől az egész emberiségnek philosophikus mélységű költője lett? Ezek a kérdések és még sok más várják megoldásukat attól, a ki Madách Imre életének megírásához fog, hogy azokról a nehézségekről, melyek *Az ember tragédiájának* magyarázásánál felmerülnek, egyelőre ne is szóljak.

A Madách-irodalom, mely már elég szép kis könyvtárra rúg, majdnem kizárólag a fő mű magyarázásával, fejtegetésével, méltatásával foglalkozott, az egyéb művekre alig volt tekintettel, a költő életére pedig jóformán nem. Madách életéből a legkimerítőbb értesülést mindeddig Bérezy Károlynak a Kisfaludy Társaságban mondott emlékbeszédéből meríthettük, melyet Madách házasságára vonatkozólag Palágyi Menyhértnek a Hét 1890-iki évfolyamában megjelent cikkelye egészített ki. Ez a cikk Palágyit úgy tűntette fel, mint Madách életének intim részletekig alapos ismerőjét s így irodalmi körökben várakozással és érdeklődéssel fogadták az új Madách-életrajzt Palágyitól.

Palágyi könyve, melynek érdekességét nagyban emelik a végéhez csatolt levelek, okmányok, két nagy részre oszlik. Az első a költő életét rajzolja meg születésétől egész haláláig, nagyobb részt új adatokkal, gondnal és szeretettel. Madách alakja megelevenedik Palágyi tolla alatt, tanúi vagyunk szomorú és szerencsétlen életének, mely külső mozgalmal eseményekben sem szűkölködik, de lelki válságokban, benső küzdelmekben gazdag igazán.

Megismerteti Madáchot az embert a legapróbb és legbizalmasabb részletekig, de e mellett nem téveszti szem elől, hogy irodalomtörténetíró előtt az életrajznak csak akkor van igazán értéke, ha ama szöveg megvilágítására szolgál, melyet a költői művek alkotnak. Az életrajz nem cél, hanem csak eszköz, a költő műveinek és lelkének megvilágítására; Madách szülőföldjének hegyes-völgyes hullámzó volta lyrai költészetében tükröződik. (12 lap); a Madách-nemzetség történetét csak arra használja fel, hogy költőnkben egynéhány jellemvonást megvilágítson és így tovább. Azok az adatok, melyekkel házassága történetét deríti ki, ép annyira újak, mint a mennyire érdekesek. Éles szemmel deríti fel azt az észre is alig vehető eltérést, a melylyel Madách pályája Pestről eltávoztakor elhajlik, a mely kezdetben alig tűnhetett fel olyan fontosnak és messzehatónak, a minőnek most látjuk. Megfejté pedig avval, hogy elibénk állítja Madách érzékeny és büszke lelkét, melyből kicsinyes hiúság, becsvágy, önzés mind távol állottak; mint vezeté az a homályos vágy, mely Aranyból színészt és képfaragót, Petőfiből színészt és katonát csinált, Madáchot előbb a megyei közléthez, majd ettől megundorodva, mint akarja lelkének minden vágyát beléfulasztani egy boldog házasság és családi élet nyugalmas tavába, majd pedig, mint támad fel családi katastrofájá után elemi erővel ez a kielégített után sóvárgó költői lélek, a mely kitörés eredménye, hogy csak a legjelentősebbeket említsük, lyrájában *A halál költészete* című sorozat s *Az ember tragédiája*. Megmutogatja és bebizonyítja Palágyi, hogy Madách nem csak a legnagyobb magyar drámaköltő, de mint lyrikus is a legkiválóbbak közé tartozik.

A mű második része, a mely *Összefoglalás* címet visel, Madách költészetének, de különösen *Az ember tragédiájának* magyarázatával foglalkozik s itt is új úton halad. Ha a Madách irodalom mindedig talán egyetlen kérdést sem döntött el határozottan, annyit kétségtelenül elért, hogy a legjelentősebb kérdéseket tisztán és határozottan előtérbe állította. Ilyen még mindig megoldásra váró kérdései *Az ember tragédiájának*: az az ellentmondás, a mely szerint az egyes történeti színek határozottan pessimistikus felfogása és színezése, és a a költemény utolsó színe a maga optimistikus kihangzásával egyenes ellentétet alkot; ilyen továbbá a történeti színek tartalmát tevő anyagnak a kiválasztása, s a szempont kérdése, a mely ezen kiválasztásnál a költőt szükségképen vezette; ilyen a költemény viszonya a világ-

irodalom többi ilyenemű alkotásaihoz, s a mi evvel a legszorosabban összefügg, a költői eredetiség kérdés; ilyen Madách világnézetének a megconstruálása, s még sok más, melyeknek felsorolása túlnőne ez ismertetés keretén.

Palágyi érinti minde kérdéseket s megoldásai ép oly újak, mint meglepők. A módszer, melylyel a költemény magyarázatához fogott, két sarktételeben foglalható össze: az egyik, hogy *Az ember tragédiájában* Madách minden eddigi alkotását összefoglalja, a másik, hogy *Az ember tragédiája* nem egyéb, mint Madách életének történelmi nagy jelmezekben kivetített képe, hogy az egyes színek a költő egyes határozott életeseményeinek történelmi nevekbe bűjtött képmásai, megfelelői. Így például Palágyi szerint az időjósító, horoscopot csináló Kepler nem más, mint a Csesztván gazdálkodó s a megyét mint fő-szalma-kommisszárius szolgáló Madách Imre. Rudolf császár udvara mögött meg ott lappang nemes és vitézlő Nográd megye (175); így a Dantonná váló Keplerben a szabadságharcz befolyása alatt csesztvei idylljéből ébredő Madách Imrét kell értenünk; úgy hogy a rabszolgáit felszabadító Pharao mögött az előjogairól lemondó magyar nemesség rejtőzik; a phalanster jelenet nem egyéb, mint a Bach-korszak parodiája; a Miltiades jelenet demagogjai a nógrádi megyegyűlés benyomásai; hogy a tragédia négy első színében tanúsítja Ádám a legfőbb cselekvő erőt, míg azontúl inkább szemlélődő természetű, annak nyitja egyszerűen az, hogy a négy első színben Madách a saját fiatal tettvágyó esztendeit szemlélteti, míg az utóbbiakban férfi korát. És így tovább. S mindezt Palágyi szerint Madách *tudatosan* tette.

Ezzel az eljárással Palágyi egy kérdést, a történelmi színek kiválasztásainak kérdését, melyet Morvay az egyéni rokonszenv semmitmondó szavával akar elűtni, megoldani vél.

De hogyan?

Gondoljuk el, mit foglalnak magukban a Palágyi szavai. Pl. Madách nem azért vitte bele az athéni demagogokat, mert azok a görög életre nézve jellemzetesek voltak, mert a nép ingatagságainak megszemléltetésére szüksége volt reájuk, hanem *azért*, mert a nógrádi gyűléseken látott és hallott olyanokat. A Palágyi érveléséből az következik, hogy ha a nógrádi gyűlésen nem lettek volna olyan alakok, az athéni színben sem lennének. Vagy a phalanster a Bach-korszak képe. De hiszen a tudományos félszégnek ez a torzrajza már jóval Bach előtt megvolt Fouriernál. Nagyon alantjáró, szatócs-képezetnek kell annak lenni, a mely ily módon alkot, s nagyon helytelen nézeteinek a költői subiectivitásról annak, a ki ebben hinni tud. Nem is szólva e magyarázat ki nem elégítő voltáról, mert ha egyszer elfogadjuk, hogy az egyes jelenetek a költő életének részletei, akkor ezt következetesen minden jeleneten végig ki kellene mutatni. Már pedig a Sergiolus jelenetben, a londoni vásárban, az eszkimó jelenetben erről még Palágyi szerint sem lehet szó.

Lehetséges, hogy mindezek a dolgok hathattak Madách képzeletére, mind a feldolgozásban, mind anyagának kiválasztásában. De hogy az egy Kepler jelenet Borbála jelenetét kivéve *ön tudatosan* ilyen kicsinyes számításokkal járt légyen el, ezt csak akkor tudnám elhinni, ha maga Madách bizonyítaná, s akkor is csak egy féltve őrzött, a költői teremtés fenséges voltáról teremtett illusziom rovására. Madách pedig abban a levélben, melyet Erdélyi Jánoshoz intézett, egyetlen szót erről nem ejt, a mit lehet a szeméremnek tulajdonítani, de hogy egyetlen akárminő homályos érzést sem tesz rá, ennek más oka, azt hiszem, nem lehet, mint hogy ilyesmi eszében sem járt.

Ha Az ember tragédiájának magyarázata ilyen irányba terelődik, azt hiszem, lesz nemsokára nekünk is olyan magyarázó könyvünk, mint *Louvier*-nek hirhedt *Sphinx locuta est* című Faust magyarázata.

Általában mi azt a benyomást nyertük, hogy Palágyi a Madách világnézetét átgyúrta, a maga gondolkodás módjához idomította, hogy utólrta az a végzet, a mely elől senki nem menekülhet, ha *a priori* gondolatokkal ül valami nagy költő tanulmányozásához: hogy nem a költő eszméit adja elénk, hanem a magáéit. Világos bizonyítéka ennek, hogy mást ne említsek, „Az eszményhit és anyagelvűség mérlege“ cz. fejezet.

De Palágyi könyve úgy is, a mint van, a *Madách irodalomnak* legérdekesebb terméke. Ha nem is oldja meg végkép a kérdéseket, még is absolut becsü és reméljük, hogy termékenyítő is lesz.

Kunfi Zsigmond.

Telegdi István élete és művei.

Irodalomtörténeti tanulmány. Irta: *Both Ferencz*, kegyesrendi tanár. Szeged, 1899. 8°. 179 l.

A XVI. század vallási küzdelmeiben érdekes és jelentős szerep jutott Telegdi Miklósnak, ki e század második felében a később megindult ellenreformáció előkészítőjének tekinthető.

A reformáció által meglepett róm. kath. egyház a század közepén mélyen érezte, hogy ha az elvesztett területen vissza akar valamit is hódítani, gyökeresen reformálnia kell a róm. kath. egyházat önmagában. Nem csak a magyar róm. kath. egyház érezte ennek a belső reformnak szükségét, de ez a szükségérzet hatotta át magát az egyetemes róm. kath. egyházat is. A III. Pál pápa által 1542. máj. 22-ére összehívott tridenti zsinatnak főcélja a róm. kath. egyház belső reformálása volt, mi által a szakadást talán még meg is akadályozhatónak gondolták. A már kétszer félbeszakított zsinatot IV. Pius 1562. ismét megnyitotta. A zsinat harmadik szakán I. Ferdinánd magyar király és a magyar főpapság képviselőiben hárman jelentek meg. Jellemző a magyar követek kiválasztása, melyből nem hiányzott az úrvacsora két szín alatt való kiosztá-